

Hčerki

Igo Gruden

Če slišala kdaj boš o svojem očetu,
da dober ni bil, ko je živel na svetu,
zdvomila nad njim v svoji duši preprosti,
oprosti jim, hčerka, to zmoto, oprosti.

Kako naj ti svoje tegobe razjasnim,
ki sleherni dan me s pogledom prejasnim,
in preden greš spat, vsak večer izprašuješ:
„Zakaj si pa žalosten? — kaj ti je, oče?“
Smehljam se, a vem, v svojem srčecu čuješ:
takrät moja duša od žalosti joče.

Kako naj povem ti, od kod ta tegoba,
ki pesnika spremlja od rojstva do groba?
On tajnam življenja samó prisluškuje,
kar snuje, ubira na strune pojoče:
zato tudi vem, tvoje srčece čuje,
ko duša mi v pesmi od žalosti joče.

Preveč je gorjá nad človekom se zbralo,
da bi ga objelo srcé tvoje malo,
a meni v življenju ukaz je usodni
človeku odganjati s pesmijo tuge,
v besedi na poti mu svetiti blodni,
živeti, trpeti, umreti za druge.

Zato, draga hčerka, če o svojem očetu,
da dober ni bil, boš kdaj čula na svetu,
zdvomila nad njim v svoji duši preprosti,
oprosti jim, hčerka, to zmoto, oprosti.

Ko škrijanec zapoje . . .

Miško Kranjec

Trije so metali kvarte, sedeč na deskah, ki so bile tudi postelja. Kvarte, ki jih nevešče oko ne bi ločilo, ne asa od desetice ne kralja od dame. Eno oznako bi jim lahko dal: bile so umazane, mastne in nerazločne. Za trojico, ki je igrala, pa so vendar predstavljale pravo podobo; nihče se ni zmotil, niti namenoma, da bi se potem lahko izgovarjal, češ da so nerazločne. Sicer pa je bilo brez pomena

„zmotiti se“. Saj niso imeli denarja ne kaj drugega, za kar bi igrali. Edina vrednost so bile cigarete ali vsaj cigaretni prah iz žepa, kos časniškega papirja in ogenj. — Četrti je ležal na „postelji“. Ta postelja je bila iz desk in trda. Ležal je negibno in se ni zanimal za nič na svetu. Peti je stal pri durih in zrl skozi lino mimo druge sobe, mimo stražarnice v veliko okno. To okno je gledalo na vrt in na cesto in dalje na mesto. Nad mestom je ležalo novembrsko sonce, rahlo zamegleno, vendar dovolj lepo in dovolj mikavno. Po cesti so hodili ljudje, se smejali, pogovarjali in hiteli dalje. Jaz sem bil šesti; privajal sem se na novi svet, na nove ljudi. Tako pač zahtevajo slovenski interesi. Tako zahtevajo interesi države in interesi razredov; prav za prav enega samega razreda, s katerim sem prišel v nedvomno, veliko in usodno opreko. Ko sem bil otrok, se je interesom reklo prazen želodec v nasprotju s polnim. Bistvo je ostalo tudi danes isto, samo ime se je spremenilo. Spremenilo se je pa tudi reševanje teh interesov. Ko smo bili otroci, smo navadno kaj pokradli in zadeva je bila rešena. Zdaj smo to zadevo zavili v šolsko učenost, rešujemo jo na akademični način in se „borimo“. Borimo se za boljšo bodočnost, za drugačno podobo sveta... Vendar sem videl, da spodaj, v nižini, kakor bi rekel, ljudje še vedno na tisti preprosti način rešujejo vsa težka vprašanja sveta: ali prosijo, ali kradejo; redkejši so, ki se ukvarjajo s prostitucijo. Zakaj samo ta spada tudi do neke mere k temu vprašanju. Da, ljudje na dnu še vedno prosijo in kradejo. In samo tu je ostalo še nekaj tiste stare, lepe romantike, ki smo jo mi že pozabili.

Povedal sem novi družbi, kdo sem, in približno označil, zakaj sem tu. Pokimali so, povedali vsak svoje, poprosili za cigareto — kot pravkar došli sem jih še imel — in že sem bil član te skromne, mračne in tesne sobe. Bil sem sprejet med te ljudi in poslej lahko počnem vse, kar počno oni. Lahko kvartam, lahko pojem, lahko ležim in sanjam, lahko zrem skozi lino na durih in lahko poprosim za čik, ako kateri kadi in ga še ni drugemu obljubil.

Tedaj je oni, ki je stal pri durih in zrl v svet, rekel:

„Gabro, majka je prišla.“

Skozi lino je videl na belo pot, ki vodi do poslopja, in po tej poti je šla Gabrova mati. Imela je belo košato zagorsko krilo, segajoče samo malo čez kolena, ker si ga je spodrecala; kajti na cestah po Zagorju je v tem času blato. Na nogah je imela škornje. Gornji del telesa pa si je zavila v veliko volneno ruto in samo sinje oči sredi širokega obraza so preplašeno zrle na veliko poslopje in na vsakogar, ki so ga šrečale, če se ji bo morda nasmehnil in če ji bo morda rekel: Smeš govoriti s svojim sinom in smeš mu dati, kar si mu prinesla.

Sin Gabro pa je mirno dalje metal kvarte, kakor bi imel vsak čas izgubiti vse svoje premoženje, nemara celo življenje. Še zganil se ni. Ni stopil do duri, da bi videl mater skozi lino.

„Gabro, majka ti je tu.“

Gabro je rahlo nagubal čelo. „Reci stražarju, naj ji pove, naj se čim prej vrne domov.“ Potem je igral dalje. Toda oni ni sporočil tega nikomur, temveč

je bolj zase pripovedoval: „Pletenico ima na rokah. Prinesla je kiselačke. Oh, da bi imel zdaj enega tu. Tako rad bi ga jedel. Že dolgo nisem jedel nič domačega. Moja mati je delala tako lepe! S papriko jih je pomešala, da so bili rdeči in žarki. Malo kruha zraven, oh, kaka jed! Tudi žganje, se mi zdi, ima v pletenici. Grlo gleda iz nje. Ali pa je prinesla novega vina. Moj bog, da bi ga mogel popiti liter — ali pa vsaj kozarec. Zdaj nekaj sprašuje. Stražar kima. Nič ne bo. Gabro. Kaj naj povem stražarju, da ji sporoči?“

„Kaj bi ji sporočal. Me bo že videla, ko se vrnem. Sporoči ji, naj se sama čim prej vrne domov... doma je toliko dela in dan je tako kratek. Lahko zamudi vlak in kaj bo počela v mestu ponoči?!“

Vendar ni oni nikomur nič sporočil. Stal je pri durih in si dalje prigovarjal ter razlagal. Oživel je svet, oživelo je „zeleno Zagorje“. Oh, saj je tam zdaj jesen, pusta in mrka, zamegljena, z bledim soncem, ki se pase na travnikih, gozdovih, blatnih cestah in belih nizkih hišah. Na soncu se svetijo bela košata krila kmečkih žena, ki se vračajo iz Varaždina ali iz Zagreba, rumene in rjave rute, črni ali rdeči veliki volneni robci. Na travnikih ali na obronkih gozdov se pasejo krave; pastirji, zamotani v velike zakrpane in umazanostive odeje, čepe na soncu in komaj slišno prepevajo. In sonce, ki je bilo ves dan tako nizko, se pomakne še niže, za sive gore, ki zastirajo obzorje na zapadu. V večerni somrak tone valovito Zagorje in v večerni mrak toneta revščina in tudi človeško gorje.

„Kaj naj ji sporočim, kdaj se vrneš, Gabro?“

„Nič ji ni treba sporočati. Bom že prišel.“ Gabro je mirno in vdano igral dalje; ni bilo stvari na svetu, ki bi ga zmotila pri igri. Ta igra, ki ni bila za denar, je bila važnejša kot vse drugo. Samo življenje je morda še važnejše... morda...

Mati odhaja nazaj v Zagorje; z razočaranjem v srcu in s solzami v očeh, ki se bodo nekje na poti utrnile. Na rokah nosi pletenico s kiselački, z domačim kruhom in pogačo, z jesenskim sadjem in z ljubeznijo; zakaj v vsakem teh malih predmetov je mnogo ljubezni. Še bolj se je zamotala v veliki volneni robec, skoraj je zakrila še oči. Sina ni videla in ni govorila z njim. Ničesar ji ni sporočil. Samo fant, ki gleda skozi lino, poje ob njenem odhodu, tiho in otožno:

... saj se vrnem, ko nad poljem
spet škrjan'c zapoje.

Dobil sem samotno sobico, stokrat premerjeno počez in vdiljen, s popisanimi in poslikanimi stenami. V Ljubljani niso v tem pogledu prijazni, zakaj na durih stoji tablica, ki se začne s: **STROGO JE PREPOVEDANO**...

Povzpел sem se do okna in se zagledal v južni del mesta. Pred mano leži kos Varaždina, dolga blatna, panonska cesta, nizke majhne hiše ob njej. Na levo se je ta cesta sprostila v ravnino, dokler se naposled nekje ne skrije med zagorskimi hribi. Na desno pa je slutiti mesto, s starimi plemiškimi hišami, s pre-

mnogimi cerkvami, kjer že na vse zgodaj zvonijo k mašam, kjer cerkvene ure monotono udarjajo čas. Nad tem delom mesta, ki ga od tod ne morem videti, leži nekaj starega, včerajšnjega, kolikor ga ne poživljajo sodobnejši ljudje; toda zdi se, da je že nad temi ljudmi samimi, ki so prevzeli dediščino po svojih plemiških prednikih, nekaj zastarelega. Tam na sredi mesta je grad z okopom. Zdaj so ga meščani spremenili v muzej, ker nima na svetu več drugega pomena. Okoli njega so stare stražarne, zdaj spremenjene v stanovanja ali gostilne, ki jih prerašča trta, kakor pri „Treh mladenkah“. Dalje okoli gradu so palače panonskih in zagorskih plemičev, ki so se na jesen zatekali v mesto. Zunanjo podobo so te še pred dobrim pol stoletjem žive hiše ohranile; isti portali z grbi in z vsem drugim okrasjem, ista okna. Vse je ostalo, samo notranjost so si meščani preuredili. Zakaj plemiči so izumrli; zdaj počivajo na prostranem, s premnogimi obrezanimi cipresami zasajenem pokopališču, z malovrednimi spomeniki nad glavami, s poudarjenim okrasnim pridevkom: ‚plemeniti‘, pa po navadi s tujim imenom. Zakaj zagorska in panonska zemlja nista rodili plemičev, samo hranili sta jih.

Meščani imajo korzo z razpoloženjem južnjaških mest in s primesjo severa. Ves božji dan posedajo po hišah, zvečer pa privro iz vseh kotičkov na korzo. Imajo gledališče, ki so ga pozidali menda še plemiči; toda gledališče je prazno, nihče ne igra v njem in nihče ne hodi gledat. Ljudje hodijo v cerkve, kamor zahajajo tudi Zagorci s svojimi ženami. Okoli cerkva so samostani; zakaj še vedno je mnogo ljudi na svetu, ki beže od vsega pregrešnega v samoto in pokukajo samo včasih izza zamreženih oken na ulice. Fratri in nune odhajajo jeseni in spomladi po zagorskih in panonskih vaseh za milodari za samostan in se vračajo bogato obloženi.

Táko je to mesto. V sredini pač. Zakaj tam žive meščani v plemiških hišah. One ulice pa, ki se vlečejo na vse štiri strani med polja, tam ni plemiških palač, tam niso ulice tlakovane. Tam je blato, tam so hiše majhne in nizke. Tam se ljudje ukvarjajo z majhnimi trgovinami, z majhnimi krčmami, z vrtovi in z vsem, od česar je v teh časih mogoče živeti; vse je dobro. Celo prostitucija ni osovražena.

Kruh prinašajo sem kmetje. Ti prihajajo vsako jutro, peš, ali se pripeljejo, obuti v škornje in praznično oblečeni; v žepih nosijo steklenico žganja zase in za žene, ki jih vedno spremljajo. Prihajajo zgodaj zjutraj, se zatekajo v cerkve, darujejo prepotrebni dinar v puščico, pomolijo bog ve za kaj in za koga in na posled odhajajo. Z ženami družno popijejo žganje, nekje malo pojedjo in se vračajo ali na ravnino ali v hribe. Žene so podobne Mariji Bistriški. Na vseh je nekaj tistega mirnega ravnodušja. Obute so v škornje kakor možje, nosijo košata bela krila, črn ali rjav širok predpasnik, izpuščeno jopo, rumenkasto ruto in velik robec, imajo majhne nosove in široke obraze. Molijo samo k Mariji Bistriški. Zakaj ta Marija Bistriška je samo hrvaška Marija, njen blagoslov leži nad poslednjo hišo Zagorja kakor revščina. Marija ne more biti mednarodna; vsaka pokrajina si je ustvarila posebno, sebi primerno Marijo. Te Marije imajo po-

polnoma naroden karakter, ponekod nosijo celo narodno nošo. In prav je tako; zakaj vsaka pokrajina, vsak narod ima svoje posebne želje in težnje, ki se ločijo od želja drugih ljudstev.

* * *

Vsako jutro slišim iz tretje sobice pesem. Tu so štirje že tri mesece. Naše prvo srečanje je bilo sicer kratko, ker moram biti sam, toda dovolj dolgo za nekaj besed, za pogovor o najvažnejšem.

„Zakaj?“

Tu ni treba razlag, ker tudi ni časa zanje; ena sama beseda pove dovolj. Fant s plavimi lasmi, sinjimi očmi in skoraj z dekliškim obrazom se je smehljajal.

„Dajte cigareto.“

Brez vsega bi človek lahko dolgo živel, pozabil bi na ljudi, na vse bi pozabil; brez cigarete ne moreš.

Vsako jutro me pozdravi otožna zagorska pesem, ki veje skozi stene sob, ki odmeva na vrt, morda celo do ceste.

„Ubil se bom,“ mi je smehljaje rekel plavolasi fant. „Naveličal sem se vsega. Saj ne vem, zakaj sem tu. Sedim in čakam in zdaj mi je dovolj. Življenje so mi razbili. Oženiti sem se hotel, zdaj se je dekle poročilo z drugim... In morda je prav tako, čemu bi čakala?“

Zunaj nekje na polju, po zagorskih hribih, po prekmurski ravnini, tam je doma svoboda. Ali pa je svoboda samo človeški sen? Saj smo ljudje v resnici vedno nekam prikovani, na nekaj navezani. To, da ti ni treba ždeti v samotni sobi? Mar je to svoboda? Saj je tudi zunaj naše gibanje omejeno na nekaj desetih, morda na nekaj sto kilometrov. In od tam se moraš vrniti na isti kraj, ob določenem času. Ponavadi pa posedamo po sobah, zjutraj od osmih in zvečer do šestih, ali pa ves dan. In ako si v družbi, se moraš najprej ozreti po ljudeh, preden lahko kaj zineš. To traja vse življenje, in se vendar večina človeštva zadovoljno počuti.

Bodi s svobodo tako ali tako, mi vsi si želimo vrniti se domov. Doma je zdaj meglena jesen, vlažna preorana zemlja ne izpuhteva kakor spomladi, ceste so blatne, setve nagnite, nad poljem lečejo jate vran, ljudje so se stisnili h kmečkim pečem, se ukvarjajo z jesenskim delom, ob večerih si pripovedujejo. Ne pravljic, kakor nekoč, zakaj že zdavnaj je minil tisti zlati čas. Zdaj govore o novi vojni, govore o gospodarstvu, o davkih, o svojih pravicah, za katere so se tako dolgo borili, pa jih zdaj ni nikjer. Govore o državi, o politikih, s katerimi so leta in leta šli strnjeno v boj, in še vedno globoko verujejo, da ne bodo prevarani.

„Saj je zdaj po sporazumu pri vas bolje,“ sem spregovoril nekoč z enim teh premnogih.

„Pa... bolje je.“

Tako so mi vsi rekli, ta vera živi po vsem Zagorju, po vsem Medžimurju; še tako grenka resnica ne more ubiti vere v srcih. Niti oni, ki sem jih srečal po celicah, niso izgubili te vere.

„Ne more biti vse naenkrat, naš narod si bo že uredil življenje.“

Tako trdijo po vaseh, tako govore po mestih. V mestih so ljudje spremenili položaje, dobili so službe, imajo nadzor pri denarju in sploh pri gospodarstvu; imajo oblast.

Morda nismo mogli ljudje razumeti vse te velike borbe, ki se vleče že leta in leta in ki se je zdaj zaključila z nekim mirom: nihče ni zmagal in nihče ni bil poražen. Tak mir je najbolj nevaren, ker prinaša vse in nič. Ljudje smo hoteli nekaj drugega, drugače smo razumeli vso borbo. Toda v življenju vlada železna, neizprosna logika in kdor ni mogel tega razumeti, je ostal tam, kjer je bil. Zmotno bi bilo misliti, da je bila vsa ta velika borba borba proti nemu narodu ali celo proti določenemu narodu, v tem primeru proti Srbom. Hrvatje in Slovenci ženemo svojo borbo — seveda vsak na svoj način — že celo stoletje; da, morda vse od tedaj, ko smo prvič prišli pod tujo oblast. Zmotno je tudi in često celo nelepo, da se vse to izkorišča kot odpor proti državi, dasi bi se v tem ali onem trenutku tudi to lahko zgodilo. Bila je to borba treh narodov, ki ima vsak svoje posebnosti, vsak svojo zgodovino in katerih vsak si je iz zgodovinskih perspektiv skušal ustvariti svojo bodočnost. Ni bila napaka, da so v eni državi trčili trije narodi drug ob drugega, pač pa, da niso nikdar skušali drug drugega razumeti, da je močnejši skušal uveljaviti povsod in vedno, kakor se reče, svoje interese. Tudi ni še razjasnjeno, ali vsaj splošno priznano in uveljavljeno vprašanje, ali je osemnajstega leta bilo vse samo neko osvobojenje po enem, ali pa samovoljna združitev treh narodov v eno državo. Dokler ta temelj ne bo čist in slehernemu razodet, toliko časa se bodo porajali nesporazumi, ki jih bodo morda posamezne stranke na svoj način reševale ali zavlačevale, nikdar pa rešile.

Pred desetletji bi tudi taka rešitev zadoščala. Danes so se pa množice zagnale daleč čez program, ki si ga je zastavilo meščanstvo. Socialna stran življenja je ostala skoraj nedotaknjena, kar je za čas, v katerem se je rešitev dosegla, pretežka napaka. Če je meščanstvo v nekem pogledu zadovoljno, — in upoštevati moramo zmerni del meščanstva, — tedaj so kmečke in delavske množice že zdaj razočarane. Kajti namestu, da bi se bilo reševalo socialno vprašanje glede na čas, v katerem živimo, se je v resnici zgodilo samo to, da se je del oblasti prenesel od enega kroga meščanstva na drugega. In zgodilo se je, kar se je moralo zgoditi; nastala je razpoka med včerajšnjimi zavezniki.

Imbro prepeva v svoji sobi s tovariši. Zdaj pojejo tisto pesem o vrnitvi, „ko nad poljem spet škrjanč zapoje“.

Poznam ta polja, poznam tiste vasi. Ko bo pomlad, ko bodo žita pognala, ko bodo vratnice zelene in bodo travniki najlepše cveteli, se bo dvignil visoko nad vso to lepoto škrjanec in bo zapel. Obvisel bo kakor pripet na sinje nebo in bo prepeval. In ustavil se bo Imbro, ko bo oral, prižgal si bo cigareto, ker tedaj ne bo prosil več za tobakov prah iz žepa. Odkril se bo, si pogladil plave

rodaste lase, svetle sinje oči se bodo zazrle za drobno ptico in nemara se bo spomnil na mrke, meglene jesenske dni, ko je v samotni celici prepeval pesem o škrjancu. Za njim bo šla mlada žena v zelenem krilu, v jopi, ki ima barvo divjega ščipka, z rumeno ruto na glavi, z okroglim licem, majhnim nosom, veselimi očmi, podobna Mariji Bistriški. Obstala bo ob Imbru, se ga dotaknila z roko in nasmehnila se bosta drug drugemu.

„Saj sem zvedel, da ne bo dolgo sedel, da bo za božič najbrže že doma. Seveda on tega ne ve. Naj se še tako sprašuje: zakaj, pravega odgovora si ne zna dati. In ker ne ve, zakaj, ne more vedeti, kako dolgo bo še tu.“

Včeraj mi je povedal, da se boji, da bo nemara sedel dolgo, predolgo. Velik strah ima pred tem, ker bo zamudil nekaj velikega v življenju.

„Do pomladi bi še,“ mi je dejal. „Ako bom moral dlje, se ubijem.“

„Čemu bi se ubijal,“ sem mu odvrnil. „Na svetu vse mine.“

Odmajal je z glavo. „Jaz ne prenesem tega.“

Prižgal sem mu cigareto, ki sem mu jo dal. Potem je zamišljeno rekel:

„Ako me pošljejo dol,“ in pomignil je z glavo v smer, „tedaj pomeni to, da bo dolgo, čez pomlad. Tja ne grem. Boste slišali, da ne grem tja! Nihče me ne spravi... Zimo bi še kako pretolkel, toda spomladi moram biti doma. Nima mi kdo delati... samo očeta imam, starega in bolnega. Brat hodi nekje po svetu.“

„Ne smete, Imbro. Minilo bo tudi to... za spomlad bomo vsi doma... za spomlad, ko zapoje škrjanec...“

Grenko se je nasmehnil.

K meni je začel prihajati majhen, droben človek, nedolžnega, skoraj otroškega obraza. Vedno se je nasmihal in vselej, kadar je odhajal, mi je dal roko, kar me je sprva osupnilo. Kakor bi mi hotel nekaj velikega povedati, veliko skrivnost, pa je ne sme. Pozneje sem dognal, da je bilo to v njegovem značaju, kakor še marsikaj drugega. Prinašal mi je hrano. Kadar so mi drugi prinašali hrano, so mi jo izlili v skodelico in odšli, ne da bi spregovorili. Bil sem jim pač samo v nadlogo.

Z njim je bilo drugače. Kadar je prišel, je vedno dobrodušno pozdravil, potem je vprašal:

„Ali še ne greš?“

„Ne vem.“

Potem mi je izlil v skodelico in namestu, da bi odšel, je sedel na deske ter držal lončič, v katerem mi je nosil hrano. Gledal me je, ko sem jedel, se čudil in skoraj vznemirjal, da jem tako naglo. Potem je začel pripovedovati. Nikdar ga nisem vprašal za ime, ne za vero ne za narodnost; tudi sam mi tega ni povedal; pač pa mi je pripovedoval o svojem očetu in o svoji sestri, opisal mi je do podrobnosti svojo kmečko hišo in kmečko življenje. Vsega se je dotaknil. Predstavljal sem si, da ima lepo sestro, ki je zaljubljena in se bo kmalu

omožila. Predstavljal sem si osivelega, nekoliko godrnjavega, vase zaprtega očeta, predstavljal sem si lepoto revne bosanske vasi.

Če bi pa vse to kdaj vendarle zamrlo v meni, mi bo njegov drobni, dobrodušni, vedno se smehljajoči obraz ostal v vednem spominu. Morda še bolj zaradi tega, ker je bil sprva edini človek, ki je zašel kot človek v mojo samoto in mi je bil pripravljen napraviti vsako uslugo, za katero bi ga zaprosil. Pri našal mi je poleg hrane tudi cigarete, pisma, sploh, kar sem hotel. Nikdar se mu ni zdelo neprijetno.

„Samo reci, kaj hočeš,“ je dejal. „Oh, vem, kako je, če si človek ne more sam vzeti!“

Njegova počasna, zvočna beseda je polnila sobico, dokler niso prišli in ga pregnali od mene. In ko je odhajal, se je nekam obiral, mi naposled dal roko ter dejal:

„Jutri pridem spet.“

Tudi taki ljudje kot mi imajo svoje pravice. Te pravice so predpisane in spadajo že skoraj med dolžnosti. Pravico imaš do hrane in pravico imaš dobiti i za obed i za večerjo košček mesa.

Nikdar mi ni bilo mnogo do tega mesa, zlasti, ker so me boleli zobje in sem se samo mučil. Vendar je bila to moja pravica in zato sem hotel in tudi moral dobiti vselej meso, kakor sem hotel dobiti kruha, kolikor mi ga gre, pa najsi so mi ga miši vsak dan več kot pol snedle.

Nekega dne nisem več dobil mesa. Skratka, ni ga bilo v juhi, kakor koli sem jo preiskaval. Z dobrodušnim, drobnim fantom iz Bosne sva pregledovala juho z vseh strani; mesa ni bilo.

„Ali ni bilo danes mesa?“ sem vprašal.

„Kako ne,“ je odvrnil. „Bilo je. Še tu notri je bilo.“

„Pa kje je zdaj?“

„Vprašal bom. Čudno da ga ni.“

Res je vprašal, toda mesa tudi poslej ni bilo. Začel se je izgovarjati na druge, bil je skoraj jezen. In nekam užaloščen je odhajal od mene. Mesa pa kljub temu nisem dobil.

Potem se je nekega večera vse to ponovilo. Ugotovila sva, da mesa skratka ni in ni. Rekel sem, da se bom pritožil. In fant je dejal, da je prav, če se pritožim, da bom potem celo po dva kosa dobival, ker se bodo bali. Nato sem ga nekaj časa gledal in dejal:

„Čudno, da dobim meso, kadar kdo drugi prinese hrano; samo kadar prineseš ti, ga ni.“

Tedaj se je zganil in zardel. „Povej,“ sem mu rekel, „saj mi ti vedno poješ meso? Ali ni res?“

Imel je velike, lepe oči. In te lepe oči so obvisle na meni; bile so skoraj nekoliko vlažne.

Pokimal je.

„Da,“ je rekel, „jaz sem pojedel meso.“

„Pa zakaj mi nisi povedal? Saj bi ti ga rad dal.“

Zmignil je z rameni. „Nisem upal. Oh,“ je nadaljeval nekam vdano in skoraj otožno, „tako strašno rad imam meso. Ko sem bil še otrok, sem si vedno želel mesa, pa smo pri nas tako revni, da smo ga le redko jedli. Saj vam ga ne bi bil vzel, pa ste nekoč rekli, da ne morete jesti, ker vas bolijo zobje, in sem si mislil, da ne bo nič hudega.“

„Saj mi ni bilo do mesa . . .,“ sem skušal ugovarjati, pa sem čutil, da je že prepozno. Fant se je samo trpko nasmehnil. Obstal je pred mano skoraj osramočen; droben in smehljajoč se me je spominjal nečesa lepega, česar ne doživiš vsak dan.

„Zbogom,“ je rekel in mi dal roko.

To ni bilo nič posebnega, ker je tako vedno storil in mi še želel lahko noč. Vendar sem slutil, da ni vse v redu.

Naslednjega večera ga ni bilo. Drug človek mi je prinesel večerjo, mi jo izlil v skodelico, nekaj pogodrnjal in odšel. Nikogar več ni bilo, da bi posedel pri meni. Vedel sem, da onega fanta ne bo več.

Ni prišel.

In ob samotnih večerih me je obšlo grenko spoznanje: ali je bilo vredno zaradi mesa, ki ga niti pojesti nisem mogel?

Poslej sem redno dobival meso in ga povečini puščal nedotaknjene v skodelici. Meso sem imel, samo človeka ni bilo; ni ga bilo, da bi spregovoril z menoj.

Če mi je bilo kdaj po čem žal, po tem mi bo vedno. Tako izgubiš človeka.

Rekel sem si nekega dne: Ako ne bo nikogar od Slovencev k meni, bom moral nekoč zapisati, kako samopašni smo, kako bojazljivi, kako imamo samo manjvredne lastnosti.

O nas Slovincih sem slišal povsod skoraj enako oznako. Bili sta to dve skrajnosti. Slovenec se po mnenju drugih ni nikdar gibal na sredi. Ali je stal na tej ali na drugi skrajnosti. O nas boš slišal najbolj neprijetne ocene, a tudi najbolj laskave. Sam sem si že v življenju ustvaril svojo sodbo o nas in jo vsak dan izpopolnujem. Opazoval sem ljudi ob najrazličnejših prilikah, iz vseh naših pokrajin in se skušal približati njihovemu bistvu. Naj mi še tako očitajo, da pačim podobo našega človeka, me to ne moti; moj namen je vedno bil, čimbolj se približati človeku, da ga zajamem v vsej njegovi širini in globini, a da se prav tako brezobzirno ozrem na njegove napake kakor na njegove vrline. Pri tem se mi je slovenski človek razodel na prvi pogled kot zelo neenoten in pester; počasi pa se je moja sodba o njem strnila v celoto, ki bi jo danes še težko izrazil. Namreč, težko bi napisal roman ali kar koli, kjer bi se razodela bistvena osnova slovenskega človeka. Vendar imam željo, da se nekoč tudi do tega dokopljem; zakaj naloga vsakega pisca bodi predvsem tudi ta, da se v svojih delih približuje

osnovnemu karakterju svojega naroda. Kajti, če se približa temu, potem bo lahko zajel vso njegovo širino in globino, njegovo hotenje in vse drugo, kar je potrebno. Slovenska književnost se je žal skoraj dosledno ukvarjala več ali manj z zgodbami in v vsem našem slovstvu bomo zasledili morda samo dvoje troje del, v katerih je zajet značaj slovenskega človeka. To je največja napaka našega leposlovja, to je ona napaka, zaradi katere ne stojimo z drugimi književnostmi z ramo ob rami.

Zunaj meja naše ožje slovenske domovine sem našel mnogo naših ljudi. Nekateri so si ustvarili dokaj ugoden in prijeten položaj. Mnogo jih pa preganja revščina tudi po svetu. Tri plasti so se ustvarile med temi našimi „izseljenci“, ki ne občujejo mnogo med seboj. Višja, srednja in nižja; vsaka stoji nekam zase; ustvarila je svoj krog in se v njem izživlja. Čeprav sem nekoč s strahom gledal, kako se naši ljudje kaj hitro priučijo tujemu jeziku in svojega skoraj pozabijo, sem vendar tokrat zasledil, da so vsi ti ljudje na nek način prav močno navezani na svojo domačo zemljo, četudi jih ta ni mogla preživljati. Tudi kulturno so navezani na našo domačijo; zanimajo se za vsako stvar, vesele se vsega, kar je koristno za naš napredek. Kajpa, to predvsem ona višja plast, ki ima možnost, da se za to briga. Od nižjih tega ne moremo zahtevati, saj se komaj preživljajo iz dneva v dan.

Prišel sem v stik z mnogimi in o mnogočem smo se pomenili. Seveda, ko sem „obsedel“, sem ostal sam. Nikogar tistih, s katerimi smo prej govorili, ni bilo k meni. Eden Slovencev je imel celo to nalogo, da me je „povedel v past“, kakor bi se reklo. Našel sem prijatelje v svoji samoti, vendar ne med Slovenci, kar je za vsakogar, zlasti če ni doma, grenko. Zato ni tako zlo, če sem si zastavil tako ostro, morda nekoliko preostro vprašanje ali tak pogoj. Saj bi lahko bil slučaj, da ni bilo nikogar. Toda ko je človek sam, ga obhajajo najrazličnejše misli; zastavlja si nemogča vprašanja in smešne pogoje.

Ko sem si tako zastavil tak oster pogoj za sodbo o nas samih, je potrkalo na duri. Bilo je že mračno in skozi lino nisem mogel razločiti človeka, ki je z enim očesom zrl v mojo sobo.

Potem so se duri odprle in v sobo je stopil visok človek, širokih pleč. Prizgal sem svečo, da bi videl, ali je njegov prihod prijateljski ali ne. Luč je osvetlila nekam ostre poteze, vendar ni mogla zabrisati pravih, lepih oblik, kakršne so pri Slovencih redke.

„Ali ste vi ta in ta?“ me je vprašal nekam osorno, skoraj strogo.

Spadal je med naše ljudi srednje vrste v tujini, to je med ljudi, ki živijo skromno, ki se pa še vendar prav močno brigajo za naše domače razmere, za politične in za kulturne, kolikor jim seveda to dopuščajo sredstva.

Strogost, ki je vela iz njegovega glasu, ni bila strogost, temveč tista posebnost naših ljudi, tista širokogrudnost, ki tujcem tako ugaja in o katerih se vsi najbolj ugodno izražajo.

„Slišal sem, da ste tu, pa sem vas prišel pogledat.“

Nikdar se nisva poznala, vendar mi je segel v roko kakor star prijatelj. „Ali si česa želite, seveda kolikor je v tem položaju mogoče? Kakšna je soba? Ali dobivate hrano?“

„Nimam kaj delati,“ sem odvrnil. „To mi je najbolj mučno. Nobene knjige nimam, ne morem do časopisov.“

Pozanimal se je za vse, potem pa rekel: „Če boste še dlje ostali tu, vam bom prinesel kako knjigo in kak časnik, seveda, kolikor imam. Mnogo nimam. Ne morem, čeprav bi rad.“

„Kar koli je,“ sem dejal, „samo da je pisana črka.“

Prišel je brezimen, z navidez strogim obrazom, toda s prijateljskim srcem in povedal samo to, od kod je doma, ko sva govorila o Sloveniji.

„Jutri pridem spet,“ je obljubil, ko je odhajal.

Potem je prihajal vsak dan. Ko se je zmračilo, ker sicer ni imel časa. Posedel je nekoliko ob meni, da sva se na kratko o vsem pomenila. Pripovedoval mi je o svoji družini, o svojih otrocih, o ženi, o težkem življenju. Nad vsem pa je ležala velika vera. Poslušal sem njegovo pripovedovanje. Ničesar nisem imel pristaviti, nič popraviti. In ko je odšel, se mi je zdelo, da je v moji sobi ostal vonj po slovenski zemlji in da jo vso prepaja. Vonj prekmurske ravnine, štajerskih hribov, gorenjskih planin in vonj brinj na Krasu. Majhna si, slovenska zemlja, toda dovolj velika za onega, ki se je zgodaj navadil na ta majhen, pa pester svet, ki se je v spoznanju mogel odreči mnogim stvarem, katerim se otroci velikih narodov ne odrekajo. Kdor te je vzljubil, te mora ljubiti tudi z napakami, čeprav mu ostane večno stremljenje, da bi vse to popravil.

O mnogih stvareh sva govorila. Morda sam željan, da mu kaj povem o domačih tleh, je sam prevzel vlogo tistega, ki drugega pouči. Dotaknila sva se naše književnosti, pri čemer se je izkazalo, da je moj prijatelj bral mnogo stvari. Pohvalil mi je nekaj mlajših piscev, toda pristavil, da je preveč žalosti v nas. To isto mi je nekaj dni prej povedal še eden naših ljudi tu in pristavil, da v nas ni več vere v bodočnost. Pripomnil sem, da je nasprotno v nas mnogo velike vere, da je to prav za prav bistvo našega dela. Vere v vse, kar je naše, v naš jezik, v našo kulturo, vere v to, da bodo razmere v Sloveniji nekoč boljše in lepše. Ko sem kasneje premišljal o tem, se mi je zdela njegova sodba v nekem pogledu pravilna; z druge pa je seveda nujno, da je z nami tako. Mladi, z desetimi letom ali še mlajši, smo se zbudili v novih prilikah, v novi domovini. Dvajset let smo preživeli v njej. V njej smo srkali vso izobrazbo, vse, kar človeka spremlja do smrti. Toda priznati je treba, da nam naši očetje niso šli nikdar na roko, da nas niso nikdar vzgajali, kako bi s pridom uporabili svoje moči za svojo ožjo domovino in za človeštvo. Vzgajali so nas samo k enemu: kako bi si v naših očeh pridobili nekritično vero, da je bilo vse njihovo delo najbolj pravilno in edino zveličavno. Vzgajali so nas k brezkritični pokorščini, z obljubo, da nas bodo nekoč pripustili k skledi. Ni nam bilo potrebno misliti, tudi ni bilo potrebno pripravljati se, da bomo sami kdaj vodili usodo Slovenije.

Izbirali so se oni, ki so verno sledili željam in stremljenjem naših očetov, ki skratka niso nikdar mislili. Ti so bili določeni, da prevzamejo dediščino po svojih očetih. Upornega sina pa je treba pregnati, razdediniti ga je treba. Nikdar niso pomislili, da smo mi vsi plod naših domačih prilik, pa najsi je svet še tako vplival na nas. Pomislili niso, da smo se tu rodili, da hočemo tu živeti in tu delati. Naša usoda je bila vedno usoda pepelke, ki se mora postiti še tedaj, kadar je nedelja; usoda pepelke, ki ne ve, kdaj ji bodo pokazali duri in jo poslali po svetu.

Ta težka napaka se je v vsem izvajala in zdi se, da se že danes kažejo njene posledice. Naša politika je bila dana v najem, kakor se da v najem pašnik ali njiva onemu, kdor pač zmore večjo najemnino. Ena sama stvar je bila in bo ostal največja usodnost za naše življenje; da se namreč nismo nikdar zavedali svoje vrednosti in svojega pomena, marveč da smo v vseh časih in vseh prilikah, v ugodnih kakor neugodnih, igrali vlogo narodne manjšine, ne pa vlogo samostojnega naroda. Res je, da bi bilo v tem primeru naše življenje v marsikaterem pogledu neprijetnejše, toda zlasti mali narodi so si ustvarili svojo usodo vedno v težkih okoliščinah.

Pa ne samo, da se je ta praksa izvajala dosledno v naši politiki; to bi bilo v nekem pogledu še razumljivo, — kajti upoštevati moramo, da še vedno razpolagamo v javnem življenju samo z ljudmi, ki so se šolali v bivši Avstriji —, usodnejše je to, da se ta praksa skuša uvesti v vsem našem življenju in vsem našem delu. Ne samo, da skušamo za vse uradniške poklice izbirati „svoje“ ljudi, pač pa se to uvaja celo v umetnost in v vse kulturno delo. Vzgajajo se predavatelji, kritiki, neke vrste nadzorniki nad umetnostjo, upravniki, uredniki, da celo pisatelje si skušamo vzgojiti in vse to ne glede na njihovo nadarjenost in sposobnost. Kajti kakor v politiki, kjer ne gre več za sposobnost, temveč samo še za pokorščino, tako naj bi bilo tudi v umetnosti. Zakaj tudi umetnost je po sodobnem pojmovanju škodljiva in nekateri trdijo, da umetnost še v največji meri.

Ne glede na vse te nevesele perspektive za bližnje čase si bo slovenski narod znal utreti pot v boljšo bodočnost. Kakor je majhen in ponižen, je še vedno porajal nekaj ljudi, ki so mu bili če že ne vodniki po usodi razmer, pa vsaj tolažniki in dobrohotni opominjevalci. V še težjih prilikah je slovenski narod vzdržal; neštetokrat je že moral skloniti hrbet, vdal se ni. Če ga mora včasih skloniti celo pred svojimi otroki, je tudi to v nekem pogledu zdravo. Kakor je potrpežljiv in velikodušen, da ne more nikogar žaliti, bo nekoč spregovoril naravnost in odkrito in obsodil vse, tudi svoje otroke, ki so izvajali nad njim nasilje; in nasilje se je nad slovenskim narodom izvajalo vedno, o čemer bi prav on sam lahko največ povedal, ako bi ga kdaj kdo vprašal po tem.

Po treh dneh mi je moj novi prijatelj sporočil: Jutri odidete. Dal mi je roko, ker je vedel, da me bo to razveselilo. — Prišel bom za vsak primer pogledat, če boste še tu. Morda se kdaj srečamo doma v Ljubljani, ali kje drugod. Zaprošil sem za premeščenje.

Zdi se mi, da bi se premnogo naših otrok rado vrnilo pod skromno slovensko streho, pa jim ni dano.

Lepi, pravilni obraz z moškimi potezami, razumne oči, ki niso znale obsojati, pač pa so povsod iskale človeka in prijatelja, so se mi poslednjič nasmehnile.

Ali ga je zamikalo, da bi tudi sam odšel?

Dva dni pred mojim odhodom je pesem v tretji sobi utihnila. Nič več se ni širila po zameglenem vrtu, po mračnem hodniku, nič več ni udarjala v mojo sobo. Tudi govoriti nisem mogel z nobenim. Rad bi jim bil povedal, kar sem vedel, da bodo najbrže že za božič doma.

Oni tega niso vedeli. In kakor se je kasneje izkazalo, bi bilo to skoraj usodno za plavolasega fanta, ki mi je pel pesem o pomladi in škrjancih.

Izvedeli so samo, da gredo, kakor so rekli „dol“. In kakor je rekel Imbro, je to pomenilo, da do spomladi ne bo doma. Celo tak pogoj je stavil: Ako pojdem „dol“, potem se ubijem.

Vedel ni, da pojde samo po odločitev in bo potem lahko mirno stopil v svoje Zagorje.

Nad Zagorjem je tokrat ležala bleda megla in sonce se je redko prikazalo. In beda je ležala nad Zagorjem, toda tudi velika vera, da bo nekoč bolje. Zakaj že skoraj sto let se vleče velika pravda za to boljše življenje.

„Mojega očeta preganjajo,“ mi je nekoč rekel Imbro, „vse življenje. Jaz sem petkrat sedel.“ Nasmehnil se je. „Zdaj imam dovolj.“

„Zakaj?“ sem vprašal.

„Za nas,“ je dejal smehljaje, „ne bo na svetu nikdar bolje... to sem zdaj sprevidel. Rad bi se vrnil domov, v Zagorje. Spomladi mi ne bo imel kdo delati. Vsaj do spomladi da bi se vrnil. Glejte, vse se je izpridilo, petkrat sem sedel, zdaj sem šestič notri. Pa je bilo zastonj. Saj nič ne zamerim, vse se ne more na mah rešiti, a jaz bi se rad vrnil... vsaj do spomladi.“

Poslednjič se je iz sobe razlegla otožna pesem:

... Saj se vrnem, ko nad poljem
spet škrjan'c zapoje.

Potem so izvedeli, da gredo „dol“. Umrla je pesem, duri so se zaprle.

Ponoči si je Imbro z britvijo prerezal žile na roki. Preden sem odšel, sem izvedel, da so ga rešili. Žal bi mi ga bilo, žal bi mi bilo za veliko vero revnih ljudi. — Saj ni daleč pomlad, ko bo škrjanec zapel in ko bo Imbro zaoral po njivi in se bo vera nanovo zbudila. — Naslednji dan sem odhajal še jaz. Tretja soba je bila prazna, brez ljudi, brez pesmi. — Nesel sem kljub vsemu veliko vero s seboj, da pride nekoč tista pomlad, ko bo škrjanec zapel nad poljem.